

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію Пантюхова Бориса Олександровича
«Патріотичне виховання курсантів вищих військових навчальних
закладів України (1992 – 2016 рр.)», подану до захисту у спеціалізовану вчену
раду Д 36.053.01 на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за
спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки**

**1. *Актуальність теми дисертаційного дослідження та її зв'язок із
планами відповідних галузей науки.***

Початок ХХІ століття в Україні визначив новий політичний та соціокультурний контекст розвитку національно-патріотичної свідомості і самосвідомості української молоді, її здатність робити морально-етичний вибір у складних життєвих ситуаціях суспільного та власного буття. Сучасний етап побудови професійної української армії, орієнтація на якісні параметри в її подальшому розвитку висувають високі вимоги до професійної підготовки курсантів у ВВНЗ України, майбутньої військової еліти нашої держави. Одним із найважливіших завдань державної політики у сфері військової педагогічної освіти є забезпечення високої якості професійної підготовки і виховання військової еліти у вищих військових навчальних закладах України.

Важливим напрямом реалізації державної політики національної безпеки та оборони є формування патріотизму громадян, військовослужбовців Збройних Сил України. Відповідальність за оборону держави, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладена на Збройні Сили України, що ставить підвищені вимоги до свідомості, самосвідомості, мотивації, життєвих настанов військовослужбовців.

Патріотизм як ціннісне ставлення до Батьківщини, свого народу, родини є потужним мотиваційним фактором, який спонукає курсантів вищих військових навчальних закладів до досягнення вагомих успіхів у навчальній та майбутній професійній діяльності. Патріотизм є складною інтегративною якістю особистості сучасного українського громадянина, що містить емоційно-почуттєвий, інтелектуальний, вольовий, мотиваційний, діяльнісний компоненти; цінністю, що

виявляється у самовідданій любові до своєї Батьківщини, дієвій потребі та прагненні практичними справами її зміцнювати та захищати.

Специфіка військового виховання, як і військової діяльності в цілому, викликана великою суспільною та державною значущістю завдань, покладених на Збройні Сили України: "...оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності", що у статті 17 Конституції України тлумачаться як найважливіші функції держави.

Особливої актуальності проблема патріотичного виховання в українському суспільстві набуває на етапі новітньої російської агресії щодо нашої держави. Прагнення України до розбудови демократичного суспільства як світоглядної основи розвитку країн Західної Європи, США, Канади та Японії наштовхнулися на жорсткий спротив Росії. В сучасних умовах становлення української національної військової еліти саме військовослужбовці Збройних Сил України мають беззаперечний моральний авторитет в суспільстві, здобутий в 2014 – 2015 рр., коли героїчними зусиллями армії було зупинено російську агресію на Сході України. Тому виховання почуття патріотизму у молоді та курсантів військових навчальних закладів має бути не тільки особливим напрямком освітньо-виховного процесу, а й продуманою ефективною державною стратегією щодо формування нової відповідальної української еліти.

Формування виховного ідеалу як мети патріотичного виховання військової молоді передбачає загострення уваги суспільства на бажаних рисах характеру військовослужбовців. Це, перш за все, любов до Батьківщини, релігійність, моральність, пошана до батьків, принциповість, мужність, чесність, гуманність, солідарність, дисциплінованість, працелюбність. Зasadничу роль у процесі формування патріотизму відіграє виховання у військовослужбовців любові до рідної землі. Саме з любові до Батьківщини починається формування національної свідомості, шанобливе ставлення до свого народу, рідної природи, народних традицій. Воїн-патріот готовий берегти Батьківщину, самовіддано працювати заради її добробуту, боронити її від ворогів.

Патріотичне виховання – найважливіша і найнеобхідніша основа держави. У своєму змісті – це цілісна система діяльності, спрямована на відродження в

суспільстві почуття патріотизму та формування у молоді високих морально-вольових якостей. Патріотичне виховання як системний і взаємоузгоджений виховний вплив родини, закладів освіти, науки та культури, органів держави, Збройних Сил України, молодіжних та громадських організацій, спрямоване на формування у військовослужбовців високої патріотичної свідомості, вірності Батьківщині, рішучості стати на захист української держави.

Однак сьогодні проблема патріотичного виховання курсантів вищих військових навчальних закладів є недостатньо дослідженою у низці теоретичних та практичних аспектів, про що свідчать суперечності між:

- суспільними викликами щодо потреби реалізувати положення гуманістичної парадигми виховання у системі військової освіти, особистісно орієнтованого підходу в ньому і застосуванням традиційних форм та засобів педагогічної взаємодії у процесі військової професійної підготовки, властивих авторитарній парадигмі;

- задекларованими патріотичними постулатами та низьким рівнем патріотичної культури суспільства;

- значним зарубіжним досвідом військової освіти, зокрема з 2012 р. представленим в Україні Програмою НАТО DEEP (Defence Education Enhancement Program – «Удосконалення військової освіти» з метою реформування системи військової освіти в Україні відповідно до кращих світових стандартів), традицією національно-патріотичного виховання в українській професійній та козацькій педагогіці і слабкою інтенсивністю їх використання у виховній практиці вищого військового навчального закладу.

Тема дисертаційного дослідження **Пантюхова Бориса Олександровича** є складовою науково-дослідницької роботи кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка «Формування цінностей особистості в європейському освітньому просторі: теорія і практика» (державний реєстраційний номер 0113U001233).

Тему дисертаційної роботи затверджено на засіданні вченої ради Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (протокол № 11 від 30 серпня 2016 р.).

2. Найбільш істотні наукові результати, які містяться в дисертації.

Дисертаційне дослідження **Пантюхова Бориса Олександровича** має безперечно науково-практичну спрямованість. Найбільш істотними науковими результатами дослідження є:

– *вивчена* значна кількість матеріалів з проблеми дослідження, зокрема фонди Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського, Національної парламентської бібліотеки України, бібліотеки Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного; інтернет-джерела та сайти вищих військових навчальних закладів України: Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, Військової академії (м. Одеса), Військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут, Інституту Військово-Морських Сил Національного університету «Одеська морська академія» тощо.

– *вперше* комплексно досліджено процес патріотичного виховання курсантів ВВНЗ у кінці XX – поч. XXI ст. і на цій основі актуалізовано ідеї, що посприяли підвищенню ефективності виховної роботи ВВНЗ;

– *розроблено* періодизацію патріотичного виховання курсантів ВВНЗ, в основу якої покладено соціально-політичні умови життя країни, специфіку педагогічного інструментарію патріотичного виховання, а також розвиток практики взаємодії учасників освітнього процесу, пов'язаний із необхідністю захисту територіальної цілісності та суверенітету України;

– *визначено* тенденції патріотичного виховання курсантів на кожному з етапів;

– *уточнено* педагогічний інструментарій патріотичного виховання курсантів у межах аудиторної та позааудиторної діяльності ВВНЗ;

– матеріали дисертаційного дослідження значно розширюють і доповнюють уявлення про особливості виховного процесу у вищих військових навчальних закладах України і дають змогу вдосконалити зміст та організацію патріотичного виховання не лише майбутніх офіцерів, але й допризовної молоді, а також студентів цивільних закладів вищої освіти.

3. Нові факти одержані пошукувачем.

Борис Олександрович Пантюхов неухильно дотримувався вимог до викладу і оформлення дисертаційного дослідження, що дало змогу побудувати логічну структуру дослідження, висвітлити як теоретичні, так і практичні аспекти заявленої проблеми.

У результаті аналітичної характеристики наукової літератури з окреслених напрямів сприяло об'єктивному осмисленню напрацювань дослідників щодо питань формування патріотизму кадрового забезпечення військово-оборонної сфери в Україні встановлено, що сьогодні відсутній комплекс наукового дослідження з проблеми патріотичного виховання майбутніх військових фахівців у системі вищої військової освіти та перспектив його удосконалення у контексті сучасних політичних, суспільних, воєнних реалій.

У дослідженні проаналізовано широкий діапазон тлумачень окреслених понять вітчизняними і зарубіжними вченими, визначено базові категорії дослідження – «патріот», «патріотизм», «патріотичне виховання», розкрито сутність, зміст та зміни їх сучасних дефініцій, з'ясовано системні зв'язки з іншими педагогічними поняттями.

Дослідником доведено, що патріотичне виховання курсантів вищих військових навчальних закладів це системна, цілеспрямована і скоординована діяльність органів державної влади (Міністерства оборони України), військових закладів освіти, волонтерських організацій та інших громадських об'єднань з передачі національно-культурних цінностей та моральних норм, спрямована на формування у майбутніх військовослужбовців високого рівня національної самосвідомості, стійкої громадянської позиції, високих моральних почуттів і переконань, глибокого усвідомлення власних вчинків і дій на благо народу та держави, психологічної готовності до виконання конституційного й професійного обов'язку із захисту Вітчизни.

У дослідженні ґрунтовно охарактеризовано умови патріотичного виховання у системі вищої військової освіти, які дисертант умовно поділив на три групи:

– військово-політичні: системна криза світової безпеки та зміни геополітичної ситуації у світі, Європі, Україні; трансформації

внутрішньодержавного життя в Україні, суперечливі тенденції політичного, економічного, суспільного тощо розвитку; розширення спектру реальних і потенційних загроз національній безпеці України, динамічний характер гібридної війни, мінливість внутрішньополітичної ситуації та ін.;

- військово-професійні: створення якісно нової системи національної безпеки й оборони та масштабна розбудова мережі силових структур; ускладнення й урізноманітнення функцій Збройних Сил України як гаранта національної безпеки в специфічних умовах сучасних гібридних конфліктів; професіоналізація української армії, створення ефективної системи кадрового менеджменту Збройних Сил тощо;

- військово-освітні: модернізація системи професійної підготовки військовослужбовців Збройних Сил України відповідно до сучасних викликів професійної військової діяльності; загострення проблем військового виховання у складних умовах військової служби під час анексії Криму, проведення Антитерористичної операції; інтенсифікація ідеологічної роботи і патріотичного виховання у Збройних Силах України та ін.

Доведено вплив цих умов на формування теоретико-методичних засад патріотичного виховання майбутніх офіцерів.

Проведений дисертантом аналіз освітніх програм і навчальних планів вищих військових навчальних закладів України дав можливість диференціювати зміст патріотичного виховання майбутніх офіцерів на гуманітарні напрями: культурно-історичний, духовно-моральний, соціально-політичний, воєнно-історичний, правовий, філологічний, економіко-управлінський, інформатичний, психолого-педагогічний та безпековий. Проведений контент-аналіз робочих навчальних програм дисциплін соціально-гуманітарного циклу за виокремленими напрямками та виявлення спільних і відмінних змістових ліній допоміг встановити досліднику, що названі дисципліни володіють значним виховним потенціалом.

У дослідженні проаналізовано організацію позааудиторної роботи в напрямі патріотичного виховання низки вищих військових навчальних закладів та встановлено, що основними формами роботи із патріотичного виховання у системі військової освіти впродовж хронологічних меж були: лекції, бесіди,

диспути, вікторини з питань історії України; творчі зустрічі курсантів з учасниками війни, ветеранами Збройних Сил, працівниками культури, мистецтва, творчої інтелігенції; тематичні вечори на історико-патріотичну тематику, присвячені історичним і пам'ятним датам, державним й всенародним святам; літературно-художні та музичні вечори, читацькі конференції, огляди матеріалів періодичних видань щодо питань військової справи; місячники військово-патріотичного виховання і оборонно-масової роботи; відвідування військово-історичних та історичних музеїв, місць бойової слави, меморіалів і пам'ятників борцям за свободу та незалежність України; військові ритуали (урочисте прийняття Військової присяги, вручення особистої зброї тощо); кінолекторії із військово-патріотичної та історичної тематики тощо.

Також дослідником доведено, що в нових реаліях гібридної війни актуальні такі форми виховної роботи, як вшанування пам'яті Героїв Небесної сотні, відвідування у госпіталях поранених військовослужбовців, що брали участь в АТО, прийом гостей із зони проведення антитерористичної операції, флешмоби на підтримку ветеранів АТО тощо. Також у дослідженні проаналізовано роль таких чинників патріотичного виховання, як рідна мова, національне мистецтво, релігійні свята, засоби масової інформації тощо.

Дослідником розроблена та обґрунтована структурно-змістова модель процесу патріотичного виховання курсантів у ВВНЗ, що включає: розуміння поняття «патріотизм»; сутність процесу патріотичного виховання; теоретико-методологічну основу патріотичного виховання; мету і завдання патріотичного виховання; шляхи патріотичного виховання в умовах ВВНЗ; педагогічні умови вищого військового навчального закладу (реалізація теоретико-методологічних настанов гуманістичної, особистісно-орієнтованого навчання і виховання; сучасна матеріально-технічна база; професійність та компетентність викладацького колективу; застосування традиційних і інноваційних технологій тощо); форми патріотичного виховання курсантів; методи патріотичного виховання; вікові психологічні особливості курсантів; суб'єктів виховного впливу; основні регулятори патріотичного виховання; результат патріотичного виховання (патріотизм як риса особистості і критерій вихованості).

На основі аналізу патріотичного виховання курсантів вищих військових навчальних закладів впродовж 1992 – 2016 рр., **Пантюхов Б.О.** обґрунтував періодизацію, в основу якої покладено соціально-політичні умови життя країни, специфіку педагогічного інструментарію патріотичного виховання курсантів, а також розвиток практики взаємодії учасників освітнього процесу та виділив два періоди:

1) 1992 – 2014 рр. – період стагнації у розвитку патріотичного виховання курсантів ВВНЗ. Падіння престижу професії офіцера, скорочення чисельного складу армії, небажання молоді виконувати громадянський обов'язок перед Батьківщиною призвели до однобічності та формалізму в організації освітнього процесу. Зміст патріотичного виховання охоплював такі цінності, як повага до державної мови та бажання оволодіти нею, пошана до національних символів, звичаїв, традицій. З початком ХХІ ст. спостерігалася переорієнтація на вшанування свят нової доби. Взаємодія учасників освітнього процесу впродовж періоду повільно змінювалася з суб'єкт-об'єктної на суб'єкт-суб'єктну, що пов'язувалося із демократизацією всіх сфер суспільного життя;

2) 2014 – 2016 рр. – період пожвавлення процесу патріотичного виховання майбутніх офіцерів, пов'язаний насамперед із необхідністю захисту територіальної цілісності та суверенітету України. У змісті патріотичного виховання чітко простежуються цінності любові до Батьківщини, готовності зі зброєю в руках захищати її, пошана до національних героїв тощо. У вищих військових навчальних закладах значно урізноманітнилися тематика виховних заходів патріотичного спрямування, що стала суголосною подіям, які відбувалися в країні. Педагогічний інструментарій патріотичного виховання значно урізноманітнився з точки зору як методів, так і засобів виховання. Характер взаємодії учасників освітнього процесу впродовж періоду має більш суб'єктний характер, оскільки серед курсантів навчається значна кількість тих, хто брали участь в антитерористичній операції та мають значний досвід бойової підготовки, яким можуть поділитися не лише з товаришами, але й викладачами.

У дослідженні **Пантюхов Борис Олександрович** виокремив шляхи ефективної організації процесу патріотичного виховання курсантів вищих військових навчальних закладів. Довів, що необхідно й надалі поєднувати різноманітні методи і форми патріотичного виховання, уникати формалізму та одноманітності. Ефективними можуть бути такі методи та прийоми, як занурення, екстраполяція минулого на

сучасність, неперервне відстежування новацій, метод аналізу ситуацій тощо. У вищих військових навчальних закладах потрібно організовувати заходи, які належать до таких груп форм виховання: 1) ті, що забезпечують загальнорозвивальний компонент змісту патріотичного виховання (бесіди, вечори запитань-відповідей, «круглі столи», семінари, конференції, перегляд художніх і документальних фільмів тощо); 2) детерміновані специфікою завдань патріотичного виховання (ділові ігри, практичні роботи, участь в роботі гуртків військово-патріотичного спрямування, секції з військово-прикладних видів спорту тощо); 3) комплексні форми (урочисті ритуали та церемонії; уроки мужності; вечори пам'яті; святкування визначних дат в історії України та її Збройних Сил; зустрічі з учасниками бойових дій, випускниками вищих військових навчальних закладів, добровольцями, волонтерами; вшанування кращих офіцерів та курсантів вищих військових навчальних закладів тощо).

Дослідником встановлено, що серед засобів патріотичного виховання курсантів сьогодні особливу роль повинні відігравати ЗМІ, художня література, мистецтво тощо, а також військові традиції, військові ритуали та військова символіка. Крім того, у вихованні важливо поступово забезпечувати суб'єкт-суб'єктні взаємини учасників освітнього процесу, що створить умови для демонстрації і передачі ціннісних ставлень, способів діяльності від педагога-вихователя до курсантів-вихованців і навпаки.

4. Ступінь обґрунтованості використаних методів, а також одержаних результатів і висновків дисертації.

Структура дисертаційної роботи відповідає завданням роботи, що їх окреслив автор. Спираючись на комплексне понятійно-категоріальне підґрунтя, дослідником за допомогою теоретичних та емпіричних методів проведено ретроспективний аналіз розвитку патріотичного виховання курсантів вищих військових навчальних закладів України, теоретично узагальнено наукову проблему патріотичного виховання курсантів вищих військових навчальних закладів України кінця XX – початку XXI століття та запропоновано її системне розв'язання, що уможливило удосконалення змісту та педагогічного

інструментарію виховання майбутніх офіцерів. Логіка наукового пошуку, широка експериментальна база, використання сучасних методів проведення наукового дослідження засвідчують про правильність методологічного підходу автора, завдяки чому вдалося реалізувати визначенні завдання і досягнути мети, що й обумовило достовірні результати та послідовність дослідницького процесу, проведеного дисертантом.

Мета дослідження – здійснити комплексний аналіз процесу патріотичного виховання курсантів вищих військових навчальних закладів України упродовж 1992 – 2016 рр.

Об’єкт дослідження – теорія і практика патріотичного виховання курсантів вищих військових навчальних закладів.

Предмет дослідження – сутність, зміст і педагогічний інструментарій патріотичного виховання курсантів вищих військових навчальних закладів України впродовж 1992 – 2016 рр.

У цьому контексті дисертант **Пантюхов Борис Олександрович** у своїй роботі обґрунтував комплекс методів наукового дослідження, серед яких: *теоретичні* (аналіз педагогічної, психологічної, філософської та військової літератури – для визначення теоретико-методичних засад дослідження і здійснення історико-педагогічного вивчення проблеми; проблемно-хронологічний – для дослідження еволюції проблеми патріотичного виховання у вищих військових навчальних закладах України; структурний – для структурування і класифікації педагогічного інструментарію, а також умов патріотичного виховання курсантів ВВНЗ; систематизація і узагальнення – для формулювання висновків дослідження); та *емпіричні* (інтерв’ювання курсантів з метою вивчення стану патріотичного виховання у вищих військових навчальних закладах України; контент-аналіз – для дослідження змістових аспектів навчальних дисциплін, що викладаються у військових ВНЗ з точки зору їхнього виховного потенціалу).

Результати дослідження **Пантюхова Бориса Олександровича** можна використовувати в подальших дослідженнях проблеми виховного процесу у вищих військових навчальних закладах України, що дають змогу вдосконалити зміст та організацію патріотичного виховання не лише майбутніх офіцерів, але й

допризовної молоді, а також студентів цивільних закладів вищої освіти. Також результати дослідження можуть бути використані в освітньому процесі вищих військових навчальних закладів для удосконалення змістових та організаційно-методичних засад виховної роботи та можуть використовуватися під час викладання дисциплін «Педагогіка», «Військова педагогіка», «Історія педагогіки» у цивільних і військових вишах. Здобуті дані можуть слугувати у підготовці нових праць теоретико-методологічного та методичного характеру, присвячених вивченню вітчизняного педагогічного досвіду.

Основні результати дослідження *впроваджено* в освітній процес Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, Комунального вищого навчального закладу «Херсонська академія неперервної освіти», Рівненського державного гуманітарного університету, Львівського національного університету імені Івана Франка, Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного.

Основні теоретичні положення й практичні результати дослідження доповідалися на науково-практичних конференціях, зокрема: *міжнародних, всеукраїнських, регіональних*. Основні результати дослідження відображені в 13 одноосібних публікаціях (1 монографія, 12 наукових статей, з яких 7 – у фахових наукових виданнях, 1 – у зарубіжному виданні, 1 – у збірнику наукових праць, 3 – у збірниках матеріалів конференцій).

У дисертаційній роботі **Пантюхова Бориса Олександровича** обґрунтовано основні напрацювання дослідження, що визначають результат його дослідження, новизну роботи і заслуговують, на нашу думку, особливої уваги. Зупинимось на них детальніше:

1. Проведений дисертантом історіографічний аналіз літератури з проблеми дослідження дав можливість виокремити низку основних тематичних напрямів наукової розробки питання патріотичного виховання військових, серед яких: історія національно-патріотичного виховання української молоді та патріотичного вишколу вояків українських військ минулого; зарубіжний досвід громадянсько-патріотичного виховання молоді та формування громадянськості і патріотизму у

системі професійної військової освіти; сучасний стан військово-патріотичного виховання молоді та формування патріотизму як особистісної і професійної якості військових фахівців.

2. У результаті дослідження дисертант встановив умови патріотичного виховання у системі вищої військової освіти та логічно поділив їх на три групи: **військово-політичні** (системна криза світової безпеки та зміни геополітичної ситуації у світі, Європі, Україні; трансформації внутрішньодержавного життя в Україні, суперечливі тенденції політичного, економічного, суспільного тощо розвитку; розширення спектру реальних і потенційних загроз національній безпеці України, динамічний характер гібридної війни, мінливість внутрішньополітичної ситуації та ін.); **військово-професійні** (створення якісно нової системи національної безпеки й оборони та масштабна розбудова мережі силових структур; ускладнення й урізноманітнення функцій Збройних Сил України як гаранта національної безпеки в умовах сучасних гібридних конфліктів; професіоналізація української армії, створення ефективної системи кадрового менеджменту Збройних Сил тощо); **військово-освітні** (модернізація системи професійної підготовки військовослужбовців Збройних Сил України відповідно до сучасних викликів професійної військової діяльності; загострення проблем військового виховання у складних умовах військової служби під час анексії Криму, проведення Антитерористичної операції; інтенсифікація ідеологічної роботи і патріотичного виховання у Збройних Силах України та ін.).

3. Заслуговує на увагу проведений дисертантом ґрунтовний аналіз стану патріотичного виховання курсантів ВВНЗ впродовж 1992 – 2016 рр., що дав змогу обґрунтувати періодизацію, в основу якої покладено соціально-політичні умови життя країни, специфіку педагогічного інструментарію патріотичного виховання курсантів, а також розвиток практики взаємодії учасників освітнього процесу. У результаті дослідник виділив два періоди:

1) 1992 – 2014 рр. – період стагнації у розвитку патріотичного виховання курсантів вищих військових навчальних закладів. Падіння престижу професії офіцера, скорочення чисельного складу армії, небажання молоді виконувати громадянський обов'язок перед Батьківщиною призвели до односторонності та

формалізму в організації освітнього процесу вищих військових навчальних закладів. Зміст патріотичного виховання охоплював такі цінності, як повага до державної мови та бажання оволодіти нею, пошана до національних символів, звичаїв, традицій. У перші роки незалежності у вищих військових навчальних закладах продовжувалося відзначення свят попередньої епохи, що базувалися іноді на спотвореній міфологізованій історії України. Проте з початком ХХІ ст. спостерігалася переорієнтація на вшанування свят нової доби;

2) 2014 – 2016 рр. – період поживлення процесу патріотичного виховання майбутніх офіцерів, пов'язаний насамперед із необхідністю захисту територіальної цілісності та суверенітету України. У змісті патріотичного виховання чітко простежуються цінності любові до Батьківщини, готовності зі зброєю в руках захищати її, пошана до національних героїв, які віддали життя за незалежність України тощо. Педагогічний інструментарій патріотичного виховання значно урізноманітнився з точки зору як методів, так і засобів виховання.

4. У дослідженні дисертантом виокремлено ідеї, що залишаються актуальними для ефективної організації процесу патріотичного виховання курсантів ВВНЗ. Дисертантом доведено, що варто й надалі збагачувати зміст патріотичного виховання майбутніх офіцерів, пропагуючи засобами аудиторної та позааудиторної роботи такі цінності, як громадянськість, пріоритет суспільних інтересів над особистими, відданість Батьківщині, готовність зі зброєю в руках захищати її, готовність до виконання складних і відповідальних завдань із захисту Батьківщини, наступність, збереження і розвиток кращих традицій Збройних Сил, інших військових формувань, самовідданість і здатність до подолання труднощів, гуманізм тощо. Тематику виховних заходів варто розширювати, орієнтуючись на сторінки українського минулого та сучасності.

Доведено необхідність й надалі поєднувати різноманітні методи і форми патріотичного виховання, уникати формалізму та одноманітності. Ефективним може стати використання таких методів та прийомів, як занурення, екстраполяція минулого на сучасність, неперервне відстежування новацій, метод аналізу ситуацій тощо. У вищих військових навчальних закладах варто організовувати заходи, які належать до таких груп форм виховання: 1) ті, що забезпечують

загальнорозвивальний компонент змісту патріотичного виховання (бесіди, вечори запитань-відповідей, «круглі столи», семінари, конференції, перегляд художніх і документальних фільмів тощо); 2) детерміновані специфікою завдань патріотичного виховання (ділові ігри, практичні роботи, участь в роботі гуртків військово-патріотичного спрямування, секції з військово-прикладних видів спорту тощо); 3) комплексні форми (урочисті ритуали та церемонії; уроки мужності; вечори пам'яті; святкування визначних дат в історії України та її Збройних Сил; зустрічі з учасниками бойових дій, випускниками вищих військових навчальних закладів, добровольцями, волонтерами; вшанування кращих офіцерів та курсантів вищих військових навчальних закладів тощо). Дослідником підкреслена важливість поступово забезпечувати суб'єкт-суб'єктні взаємини учасників освітнього процесу, що створить умови для демонстрації і передачі ціннісних ставлень, способів діяльності від педагога-вихователя до курсантів-вихованців і навпаки.

Отже, в цілому вважаємо, що наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані в дисертації **Пантюхова Бориса Олександровича** є доведеними, розв'язання поставлених завдань забезпечило реалізацію мети дослідження, водночас переконані, що окремі його аспекти залишаються перспективними й актуальними і можуть стати предметом наступних досліджень. Теоретичні підходи та твердження перевірені і обґрунтовані педагогічним аналізом, що їх отримав дисертант з досвіду власної роботи щодо патріотичного виховання курсантів вищих військових навчальних закладів України.

5. Значення для науки і практики отриманих автором результатів.

Дисертаційне дослідження **Пантюхова Бориса Олександровича** має безперечно науково-практичну спрямованість, а його результати можуть знайти застосування при формуванні державної політики в сфері патріотичного виховання молоді, військової еліти, при розробці програм військово-патріотичного виховання у Збройних Силах України, у навчально-виховному процесі вищих військових навчальних закладів України в навчальній та позанавчальній діяльності курсантів.

Основні положення дисертації **Бориса Олександровича Пантюхова** доведені до наукового співтовариства на міжнародних, всеукраїнських та регіональних міжвузівських конференціях. Тому вважаємо, що вони стимулюватимуть подальший науковий пошук дослідника у даному напрямі.

6. Недоліки роботи.

Дисертаційна робота виконана у науковому стилі. Тексту рукопису притаманна цілісність та логічна послідовність. Термінологія дисертаційної роботи є загальновизнаною. Оформлення як дисертаційної роботи, так і автореферату відповідає вимогам, а автореферат стисло передає зміст дисертації. Незважаючи на безперечні наукові здобутки дослідження, вважаємо дискусійними деякі положення дисертації та твердження, що їх містить текст. До них належать такі:

1. У дисертаційному дослідженні Б. Пантюхов висвітлює діяльність низки українських вищих військових навчальних закладів щодо патріотичного виховання курсантів. Однак таке висвітлення є нерівномірним адже домінує інформація, яка стосується організації освітнього процесу у Національній академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного.

2. Доцільно було б через структурний компонент дослідження виразніше окреслити зміст патріотичного виховання курсантів вищих військових навчальних закладів України, виділивши цей важливий аспект дослідження в окремий підрозділ.

3. Узагальнена та систематизована Б. Пантюховим інформація стосовно структурних компонентів патріотичного виховання курсантів вищих військових навчальних закладів України, що викладена у вигляді таблиці (додаток Д), сприймалася б краще, якщо б була представлена у вигляді схеми. Цю ж схему варто було б включити і до змісту автореферату.

4. На нашу думку, у роботі варто було б представити компаративний аспект патріотичного виховання майбутніх офіцерів в Україні та за рубежом.

У цілому вказані зауваження та побажання не знижують загального високого наукового рівня і наукового значення дисертаційного дослідження **Бориса**

Олександровича Пантюхова у системі сучасної професійної підготовки курсантів вищих військових закладів освіти.

7. Рекомендації стосовно використання результатів і висновків дисертації.

Результати та висновки дослідження **Пантюхова Бориса Олександровича** можуть бути використані у подальших дослідженнях проблеми патріотичного виховання молоді, майбутніх офіцерів, військової еліти України; при формуванні державної політики в сфері патріотичного виховання молоді, майбутніх офіцерів, військової еліти України; при розробці Програми військово-патріотичного виховання у Збройних Силах України, а також студентів цивільних закладів вищої освіти, зокрема під час викладання дисциплін «Педагогіка», «Військова педагогіка», «Історія педагогіки» у цивільних і військових закладах вищої освіти; а також у розробці методичних рекомендацій щодо патріотичного виховання молоді, майбутніх офіцерів у закладах вищої освіти.

Зібраний дисертантом матеріал досить актуальний у сучасних умовах, тому, на нашу думку варто зібрати досліджуваний матеріал у видання, наприклад, методичних рекомендацій для викладачів цивільних та військових закладів вищої освіти з метою патріотичного виховання молоді та військової еліти для використання викладачами.

Відповідність дисертації встановленим вимогам

За змістом і оформленням дисертація **Пантюхова Бориса Олександровича** відповідає вимогам ДАК України щодо кандидатських дисертацій. Зміст опублікованих наукових праць здобувача та автореферату дисертації достатньо повно відображають основні положення дисертації.

Загальний висновок

В цілому вважаємо, що дисертаційна робота **Пантюхова Бориса Олександровича «Патріотичне виховання курсантів вищих військових навчальних закладів України (1992 – 2016 рр.)»** є самостійною, завершеною

роботою, в якій отримані нові обґрунтовані наукові результати і рекомендації, що в сукупності є суттєвими для розвитку загальної педагогіки та історії педагогіки. Ці результати є значущими і для науки, і для практики і, зокрема, забезпечують розв'язання важливих теоретичних та прикладних завдань патріотичного виховання молоді та майбутніх офіцерів у навчально-виховному процесі ВВНЗ України та у підготовці військової еліти України.

Викладене вище дає підстави зробити висновок про те, що дисертаційне дослідження **Пантюхова Бориса Олександровича «Патріотичне виховання курсантів вищих військових навчальних закладів України (1992 – 2016 рр.)»** за своїм змістом, рівнем новизни, теоретичним і практичним значенням одержаних результатів відповідає “Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника” (положенням пункту 9 і 11), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року за № 567, а дисертант **Борис Олександрович Пантюхов** заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності **13.00.01 – загальна педагогіки та історія педагогіки**.

Кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри педагогіки початкової освіти
Рівненського державного
гуманітарного університету

О.М. Міщенко

